

Familjebakgrund och ekonomisk framgång

Familjebakgrunden har stor betydelse för ekonomisk framgång, främst genom att den styr utbildnings- och yrkesvalet men också genom att sociala egenskaper ärvs. Men även för individer med samma utbildningslängd spelar familjebakgrunden roll för inkomsten. De som vuxit upp i socialgrupp 3 har väsentligt lägre inkomst än andra, skriver Björn Gustafsson.

Vi är nog många som fått vår syn på orsakerna till ekonomisk framgång grundad genom att spela ekonomiska tävningsspel. Lärdomarna om verkligheten, som framträder genom spelen, är att individens ekonomiska ställning är beroende av individens egna handlingar, av slumpen och av spelets regler.

Tävningsspelare har en frihet som inte finns i verkliga livet. De kan välja mellan olika spel. Det finns spel som är realistiska, och det finns spel som nästan helt saknar verklighetsanknytning. En egenskap som finns i verkligheten, men som saknas i många tävningsspel, är att deltagarna har olika roller. Som ung spelade jag några gånger ett spel, som hade den realistiska egenskapen att deltagarna hade olika yrkesroller. För varje yrke fanns en uppsättning resurser och en uppsättning regler. När spelreglerna väl var inlärd, var spelet inte särskilt underhållande. Utgången av spelet bestämdes nämligen i stor utsträckning av yr-

kesrollen, och denna bestämdes av de första tävningsspelet.

Denna artikel handlar om de första tävningsspelet, dvs om familjebakgrundens betydelse i verklighetens ekonomiska spel. Om tävningsspelare inte är likgiltiga inför olika spelregler, galler motsvarande för samhällets medlemmar med avseende på verklighetens spelregler. Skillnader i ekonomisk framgång som orsakas av de första tävningsspelet, dvs av omständigheter utanför individens kontroll, är det få som invändningsfritt accepterar. Skillnader i ekonomisk framgång orsakade av individernas egna handlingar är lättare att acceptera.

Familjebakgrunden kan påverka ekonomisk framgång på olika sätt. I denna artikel behandlas i tur och ordning tre sätt: materiellt arv, utbildning och sociala egenskaper.¹

Ekonom dr BJÖRN GUSTAFSSON är verksam vid nationalekonomiska institutionen vid Göteborgs universitet. Han har skrivit en avhandling om uppväxtförhållandenas betydelse för inkomsten.

¹ I artikeln tar jag inte upp beräkningar utifrån tvillingstudier av den relativa betydelsen av genetiskt arv och miljö för ekonomisk framgång. Goldberger [1979] gör en aktuell genomgång och utvärdering av denna litteratur. Han finner att sådana beräkningar är förknippade med så avsevärda metodproblem att dessa ger starkt skiljaktiga resultat. Det är tvivelaktigt om motberäkningar av den relativa betydelsen av genetiskt arv står någon fördelningspolitisk fråga.

Materiellt arv

Vilken betydelse har materiellt arv för medborgarnas ekonomiska ställning? Svaret på frågan kan paradoxalt nog bli både "stor" och "liten". De olika svaren är avhängiga om man med frågan avser arvs betydelse för fördelningen av förmögenheter eller för fördelningen av inkomster. Eftersom relativt få har och får arva stora förmögenheter kan betydande förmögenhetsskillnader mycket väl vara förenliga med inkomstutjämnning. Här redogörs först för arvs betydelse för fördelningen av förmögenheter, därefter för fördelningen av inkomster.

Accepterandet av förmögenhetsskillnader i samhället påverkas av synen på vad som orsakar förmögenhet. Om existerande förmögenheter i stor utsträckning är belöningen för sparande, flit och innovationer leder det till en mycket högre acceptans av förmögenhetsskillnader än om skillnaderna i stor utsträckning är orsakade av arv.

Det är förvånande att löntagarfondsdebatten i så liten utsträckning behandlat orsakerna till förmögenhetsskillnader. Även om utredningen om löntagarna och kapitaltillväxten gör en ambitiös kartläggning av förmögenhetsfördelningen (Spånt [1979]), diskuterar den inte, i de expertrapporter som hittills utkommit, orsaker till stora förmögenhetsinnehav. Det finns heller inte, såvitt jag vet, någon kvantitativ undersökning av materiellt arvs betydelse i Sverige. Däremot finns anglosaxiska undersökningar, vars resultat antagligen gäller även här.²

En typ av studier gäller empiriska samband mellan föräldrars och barns förmögenheter.³ Undersökningar bygger på studium av bouppteckningar. Dödsbon vars kvarlåtenskap överstiger en på förhand uppställd gräns identifieras. För varje på så sätt utvald individ söks motsvarande bouppteckning i föregående generation. Resultatet från denna typ av studier visar att förmögna personer i stor

utsträckning är barn till förmögna föräldrar. Endast en mycket liten andel är barn till föräldrar utan förmögenhet eller med förmögenhet av genomsnittlig storlek. Då samma undersökning gjorts vid skilda tidpunkter i Storbritannien har man inte funnit att någon grundläggande förändring av förhållandena skett över tiden.

En annan typ av studier genererar en hypotetisk fördelning av förmögenheter under antagandet att arv inte förekommer.⁴ Skillnaden mellan den verkliga och hypotetiska fördelningen, tillskrivs materiellt arv. Eftersom ojämnheter i den verkliga förmögenhetsfördelningen är väsentligt större än i de hypotetiska fördelningarna följer slutsatsen att arv spelar en stor roll för förmögenhetsinnehavet och förmögenhetsfördelningen.

Så till arvs betydelse för inkomstfördelningen. I *tabell 1* är ett representativt urval av den svenska befolkningen fördelat efter storleken på erhållna arv. Uppgifterna avser arv som erhållits någon gång, och insamlades år 1974.

Av *tabell 1* framgår att en majoritet av befolkningen inte erhållit något materiellt arv eller så litet arv att det inte registrerats i undersökningen. Andelen individer som mottagit arv, vilket är så stort att det uppgått till en heltidsarbetandes årsinkomst, är mycket liten. Bortsett från någon procentandel kan därför materiellt arv inte spela någon mer avgörande roll för fördelningen av inkomster inom befolkningen.⁵

² En översikt av forskningen om materiellt arv ges i Britain [1973]. Forskningens dagsläge ges av ett antal uppsatser i ett specialnummer av *Economica*, november 1979.

³ Hardbury [1962] och nyare studier under medverkan av samme författare, Menchik [1979].

⁴ Atkinson [1971], Oulton [1976] m fl.

⁵ Blomquist [1976] har på samma underlag som för *tabell 1* (Levnadsnivåmaterialet) simulerat livsinkomster. Han fann att ojämnheten i fördelningen inklusive materiellt arv i mycket liten grad skiljer sig från ojämnheten i fördelningen av livsinkomster exklusive arv.

Tabell 1. Svenska befolkningen fördelad efter sammanlagda nominella värdet av materiellt arv.

Storlek av sammanlagt arv	Andel av befolkningen %
0-999 kr	67,5
1- 9 t kr	20,2
10- 19 t kr	6,2
20- 49 t kr	3,9
50- 99 t kr	1,4
100-509 t kr	0,8

(Anm.: Antalet individer är 5 479)

Källa: Vuksanović [1979]

Utbildning och inkomst

Under 1960-talet etablerades utbildningsekonomin som en gren inom ämnet nationalekonomi. Det innebar bl.a. att skillnader i inkomst kom att förklaras med utbildningsskillnader. I ett stort antal studier har statistiska samband mellan utbildningens längd och inkomstens storlek belagts. Så har t.ex. visats att den förväntade löneskillnaden av ett års utbildningsskillnad var 8 procent i Sverige för manliga statstjänstemän i början av 1970-talet.⁶

En naturlig fortsättning på studier av samband mellan utbildning och inkomst är att studera vad som orsakar skillnader i utbildningens längd mellan olika individer. Här skall två sådana frågor granskas, nämligen: Vilken roll spelar mätbara individegenskaper för utbildningens längd och därmed för vuxeninkomsten? Och vilken roll spelar familjebakgrunden för utbildningens längd och därmed vuxeninkomsten?

Frågan om mätbara individegenskapers roll för inkomsten leder till ett knippe frågor: Påverkas individegenskaperna, mätta i tidig ålder, av familjebakgrunden och hur stora är effekterna? Vilken effekt har tidiga individegenskaper på utbildningens längd? Givet utbildningens längd, har individegenskaperna effekt på vuxeninkomsten?

Familjebakgrund kan påverka utbild-

ningens längd och därmed individens inkomst på många sätt. Familjebakgrund kan ha effekter på individernas tidiga egenskaper, vilka i sin tur påverkar skolprestationerna. Också andra insatser i utbildningsprocessen än individernas egenskaper påverkas av familjebakgrund, t.ex. tillgång till ostörda studieplatser, läxhjälp, språkresor, men också bostadsmiljö och därigenom kamratmiljö påverkas av familjebakgrund. Givet betygsatta skolprestationer påverkar familjebakgrund den valda utbildningens längd.⁷ Detta förhållande kan ha sin grund i skillnader i möjlighet till studiefinansiering, i information och i tidspreferenser.

Under 1970-talet har det vuxit fram en litteratur som behandlar ovanstående frågor. Bidrag finns i flera olika samhällsvetenskapliga discipliner, däribland också nationalekonomi. I många studier har man arbetat med rekursiva modeller: orsakspilarna antas gå åt endast ett håll. Olika egenskaper placeras efter tidsaxeln och kausaliteten antas följa tidsaxeln. Detta innebär att individernas egenskaper antas vara beroende av familjebakgrunden, medan familjebak-

⁶ Se Gustafsson [1976].

⁷ Se exempelvis SOU 1971: 61.

grunden är oberoende av individernas egenskaper. Dessa antaganden kan vara svåra att kritisera, särskilt vid tillämpningar då uppgifter om familjebakgrund insamlats tidigare än uppgifter om individegenskaper. Antaganden om rekursivitet innebär också att individens egenskaper vid en tidpunkt är beroende av egenskaper tidigare i livet, egenskaper som inte påverkas av tidpunktens egenskaper. Variabler som mäter familjebakgrund är alltså exogena, och variabler som mäter individegenskaper är endogena respektive predeterminerade. (Sambanden skattas med hjälp av sk multivariata tekniker, och då främst med hjälp av multipel regressionsanalys.)

För att besvara frågorna om individegenskapernas och familjebakgrundens betydelse för vuxeninkomsten krävs helst tillgång till longitudinella studier, dvs studier i vilka uppgifter om individuella egenskaper vid olika tidpunkter och om familjebakgrund är tillgängliga. Sådana studier har som regel tillkommit i andra discipliner än nationalekonomi.

Två olika svenska longitudinella studier har hittills bildat underlag för studier av individegenskapernas och familjebakgrundens betydelse för inkomsten. Ett datamaterial avser barn som vid slutet av 1930-talet gick i skola i Malmö.⁸ Ett annat material avser pojkar som gick i skola i Stockholm vid mitten av 1950-talet. Det senare materialet samlades ursprungligen in under ledning av Gustav Jonsson och Anna-Lisa Kälvesten.⁹ Jag har arbetat med det senare materialet och kommer därför i fortsättningen av artikeln att hämta exempel från detta.

Intelligens, utbildning och inkomst¹⁰

Intelligens är den individegenskap som undersökts i de flesta studier. I ett antal studier har det gått att belägga effekter av familjebakgrund på tidig intelligens.

Effekten liksom förklaringsförmågan av familjebakgrund är genomgående måttlig. Skillnaden i tidig intelligens mellan stockholmspojar uppvuxna i socialgrupp 1 och i socialgrupp 3 är i genomsnitt således mindre än två enheter på en niogradig skala.

Vad orsakar familjebakgrundens effekt på tidig intelligens? En förklaring är genetiskt arv. Effekten kan också förklaras med olika miljöförhållanden, t ex föräldrarnas fördelning av sin tid. Det finns bearbetningar av tidsbudgetmaterial som visar att föräldrar med lång utbildning tillbringar längre tid med sina småbarn än vad föräldrar med kort utbildning gör.¹¹

Att tidig intelligens har positiv effekt på utbildningens längd är synnerligen väl belagt. Bland stockholmspojkarna leder skillnad i tidig intelligens om ett steg på den nio-gradiga skalan till en utbildningsskillnad på i genomsnitt ett halvt utbildningsår. Mellan dem med högsta och dem med lagsta värden på intelligensskalan skiljer sig i genomsnitt utbildningens längd med drygt 4 utbildningsår. Eftersom utbildningen påverkar inkomsten följer att tidig intelligens har en indirekt inkomsteffekt.

Existensen av en direkt inkomsteffekt av intelligens, skild från den indirekta effekten över utbildningens längd, är svårare att belägga. I vissa stickprov har det varit möjligt att belägga en sådan effekt. Bland stockholmspojkarna kunde inte visas att, givet utbildningens längd, vuxenintelligensen påverkar inkomsten.

⁸ Materialet har utnyttjats av Hause [1972], de Wolffe & van Slijpe [1973] och av Fagerlind [1975].

⁹ Undersökningen dokumenteras i Jonsson och Kälvesten [1964].

¹⁰ Framställningen i det följande bygger på Gustafsson [1979]. En annan översikt ges av Leibowitz [1977].

¹¹ Leibowitz [1974], Hill och Stafford [1977].

Förhållandet att intelligens och inkomst samvarierar positivt beror alltså på att de med hög intelligens har lång utbildning.

Familjebakgrund, utbildning och inkomst

Bland stockholmspojkarna har de som är uppvuxna i socialgrupp 1 en utbildning som i genomsnitt är drygt 3 år längre än för dem som är uppvuxna i socialgrupp 3. Skillnader i tidig intelligens kan förklara endast en mindre del, ca 1 år, av denna skillnad. Det genetiska arvet av mätbar intelligens kan alltså *inte* vara den mekanism som förmedlar huvuddelen av familjebakgrundens effekt på vuxeninkomsten.

Vad är det ytterligare i familjebakgrunden som påverkar utbildningens längd? Några faktorer återkommer i flera undersökningar. En positiv effekt av en eller båda föräldrarnas utbildning till barnets utbildning återfinns i så gott som alla undersökningar, också i den av stockholmspojkarna. Att antalet syskon påverkar utbildningens längd negativt har gått att påvisa i några men inte alla undersökningar. Att föräldrarnas inkomster påverkar utbildningens längd positivt gick att påvisa i några studier men inte i alla, däribland den av stockholmspojkarna.

En nyhet för studien av stockholmspojkarna var att uppgifter om flera sociala egenskaper i uppväxhemmet var tillgängliga. I undersökningen kunde påvisas att var och en av följande egenskaper hos fadern har betydande negativ effekt på längden av pojkens utbildning: registrerat alkoholmissbruk, allvarlig kriminalitet och sjukskrivning för psykiska besvär.

Social snedrekrytering till längre studier mäts ofta genom att relatera utbildningens längd till mått på faderns yrkesstatus. Resultaten av studien av stockholmspojar visar att det inte är skillnader i faderns yrkesstatus som i sig av-

sevärt orsakar skillnader i utbildningens längd, utan att det är hemvariabler vilka samvarierar med faderns yrkesstatus (dvs moderns utbildning och i viss mån de ovan nämnda sociala egenskaperna hos fadern) som står för mer betydande effekter.

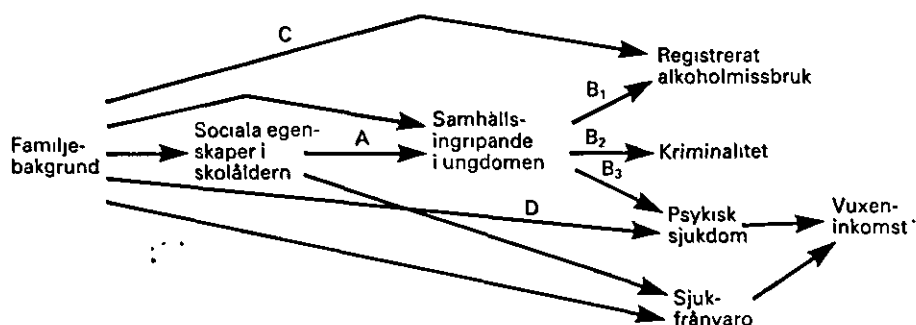
Styrkan i familjebakgrundens effekt på utbildningens längd kan jämföras med styrkan av effekter från tidig intelligens på följande sätt: Mellan pojkar som noterade högsta och lägsta resultat på den niogradiga intelligensskalan skiljer sig i genomsnitt utbildningens längd med ca 4 utbildningsår. Lika stor är i genomsnitt den totala skillnaden av att modern har utbildning om enbart folkskola respektive minst studentexamen. Mellan söner till fäder utan registrerat alkoholmissbruk, kriminalitet och allvarigare psykiska besvär och söner till fäder med alla dessa egenskaper skiljer sig också den genomsnittliga utbildningen med 4 utbildningsår.

Har familjebakgrunden effekt på inkomsten bland individer med lika lång utbildning? Frågan besvaras jakande i ett antal studier, tex i Hause [1972], de Wolfe och van Slijpe [1973] samt Blomquist [1976], som samtliga baseras på svenska data.

För stockholmspojkarna visade det sig att bland dem med eftergymnasial utbildning hade de som var uppvuxna i socialgrupp 3 väsentligt lägre inkomst än andra. Vad orsakerna är härtill är öppet för spekulationer. Orsakerna kan ligga hos individerna och bero på vald arbetstid, utbildningens inriktning och kvalitet, eller hos arbetsgivarna och vara en följd av motvilja att anställa unga män uppvuxna i arbetarhem i välbetalda befattningar.¹²

¹² I litteraturen är det framför allt Bowles [1973] som betonar det senare tolkningsalternativet.

Figur 1. Samband mellan sociala egenskaper enligt bearbetning av stockholmsundersökningen.

Arv av sociala egenskaper

I den ekonomiska litteraturen har litet skrivits om sociala egenskaper hos individerna och deras verkan på vuxeninkomsten, och om hur sådana egenskaper uppkommer. Sådana frågor har dock kunnat belysas med hjälp av materialet om stockholmspojkarna. I materialet insamlades genom intervjuer med pojkarnas föräldrar och lärare uppgifter om tidiga sociala egenskaper. Vid uppföljningen av materialet samlades också in uppgifter om samhällsengripande i ungdomen och om flera egenskaper i vuxen ålder av välfärdsintresse: registrerat alkoholmissbruk, kriminalitet, psykisk sjukdom och sjukfrånvaro.¹³

Uppgifterna om sociala egenskaper analyserades samtidigt med dem om intelligens och utbildning. Resultaten indikerar att intelligens och utbildning respektive sociala egenskaper utgör två olika mönster, som kan relativt väl separeras från varandra. I figur 1 illustreras de effekter av sociala egenskaper som framkom genom bearbetning av stockholmsundersökningen och här skall några huvuddrag kommenteras.

Det gick att belägga effekter av sociala egenskaper i skolåldern på samhällsengripande i ungdomen (pil A). Ju ofördelaktigare värden på skalan som mäter sociala egenskaper i skolåldern, desto stөр

re sannolikhet för att samhället ingriper med korrigerande åtgärder i ungdomen. Samhällsengripande i ungdomen har kraftiga effekter på flera sociala egenskaper i vuxen ålder (pilarna B): registrerat alkoholmissbruk, kriminalitet, psykisk sjukdom. Det är en minoritet av alla pojkar som utsätts för samhällsengripande i ungdomen, ca 15 procent. I stor utsträckning är det pojkar som är föremål för omfattande samhällsengripande som i vuxen ålder registreras för alkoholmissbruk, för kriminalitet och som diagnostiseras som psykiskt sjuka.

Den genomsnittliga årsinkomsten för unga män som i ungdomen blivit föremål för samhällsvård är bara hälften av den för andra unga män. Inkomsteffekten är i största utsträckning indirekt, på så sätt att sannolikheten att vara sysselsatt påverkas negativt. Inkomsteffekten av samhällsengripande är betydelsefull för den lägre delen av inkomstfördelningen.

Familjebakgrunden påverkar, indirekt eller direkt, flertalet sociala individegenskaper (se figur 1). Anmärkningsvärt är att det gick att belägga direkta effekter från faderns registrerade alkoholmissbruk till motsvarande egenskap

¹³ Uppföljningsundersökningen dokumenteras i Andersson [1976].

hos pojken (pil C) och från psykisk sjukdom hos fadern till samma egenskaper hos pojken (pil D). Egenskaperna ärvs alltså.

Sammanfattning

I denna artikel har redogjorts för tre olika sätt, på vilka familjebakgrunden påverkar individernas ekonomiska situation i vuxen ålder. Materiellt arv är av betydelse för endast en liten del av befolkningen. Därigenom kan materiellt arv inte, bortsett från någon eller några procentandelar av befolkningen, vara av någon större betydelse för fördelningen av *inkomster* inom befolkningen. Där emot finns det samstämmiga tecken på att för fördelningen av *förmögenheter* spelar det materiella arvet en stor roll.

Individer med hög intelligens i skolåldern har högre inkomst än individer med låg intelligens. Detta orsakas i stor utsträckning av att intelligens påverkar utbildningens längd och av att utbildningens längd i sin tur påverkar inkomsten. I viss utsträckning påverkas tidig intelligens av familjebakgrunden. Men det genetiska arvet av mätbar intelligens kan inte förklara huvuddelen av familjebakgrundens effekt på inkomsten.

Genom utbildnings- och yrkesvalet påverkar familjebakgrunden inkomsten för en stor del av befolkningen. Påverkan sker på flera sätt. Således räcker det inte med att motverka familjebakgrundens verkan på skolprestationer för att motverka effekter från familj till inkomst. Givet skolprestationer påverkar familjebakgrunden på andra sätt studie- och yrkesvalet. Och inte ens om effekter på studie- och yrkesvalet kan motverkas, saknar familjebakgrunden effekt på inkomsten.

Sociala egenskaper är betydelsefulla i lägre inkomstskikt. Egenskaperna påverkar vem som är sysselsatt och därmed inkomstens storlek. I stor utsträckning kan skillnader i sociala egenskaper i vuxen ålder leda tillbaka till skillnader i

samhällsringripanden i ungdomen. Några sociala egenskaper ärvs; sannolikheten för innehav av egenskapen är större om fadern har samma egenskaper.

Referenser

- Andersson, M., [1976], *Hur går det för 50-talets stockholmspojkar?* Monografier utgivna av Stockholms kommunförvaltning, Stockholm
- Atkinson, A., [1971], "Distribution of Wealth and the Individual Life Cycle", *Oxford Economic Papers*, Vol 23, No 2
- Blomquist, N. S., [1976], "The distribution of Lifetime Income - A case Study of Sweden", PhD Diss Princeton
- Bowles, S., [1973], "Understanding Unequal Economic Opportunity", *The American Economic Review*, Vol 63, No 2
- Britain, J., [1973], "Research on the Transmission of Material Wealth", *The American Economic Review*, Vol 63, No 2
- Economica*, [1979], Special Issue on the Economic of Inheritance, Vol 46, No 184
- Fargerlind, I., [1975], *Formal Education and Adult Earnings*, Stockholm. Studies in Educational Psychology, Stockholm
- Goldenberger, A., [1979], "Heritability", *Economica*, Vol 46, No 184
- Gustafsson, B., [1979], *Inkomst och uppväxtförhållanden*, Ekonomiska studier utgivna av Nationalekonomiska Institutionen vid Göteborgs universitet, Göteborg
- Gustafsson, S., [1976], *Lönebildning och lönestruktur inom den statliga sektorn*, IUI/Almqvist & Wiksell International, Uppsala
- Hardbury, C., [1962], "Inheritance and the Distribution of Personal Wealth in Britain", *Economic Journal*, Vol 72, No 288
- Hause, J., [1972], "Earnings Profile: Ability and Schooling", *Journal of Political Economy*, Vol 80, No 3, Part II
- Hill, R. och Stafford, F., [1977], "Family Background and Lifetime Earnings", in Juster, T., ed, *The Distribution of Economic Well-Being*, NBER/BALLINGER
- Jonsson, G. och Kälvesten, A.-L., [1964], *222 stockholmspojkar*, Almqvist & Wiksell, Stockholm
- Leibowitz, A., [1974], "Education and the Allocation of Women's Time", in Juster, T., ed, *Education, Income and Human Behavior*, Mc Graw-Hill, New York
- [1977], "Family Background and Economic Success: A Review of the Evidence", in Taubman, P., ed, *Kinometrics: Determinants of Socioeconomic Success Within and Between Families*, North Holland, Amsterdam
- Menchik, P., [1979], "Inter-generational Transmission of Inequality: An Empirical Study of Wealth Mobility", *Economica*, Vol 46, No 184
- Oulton, N., [1976], "Inheritance and the Distribution of Wealth", *Oxford Economic Papers*, Vol 28, No 1

SOU 1971: 49, *Val av utbildning och yrke*

Spånt, R., [1979], "Den svenska förmögenhetsfördelningens utveckling", i SOU 1979: 9, *Lönta-
garna och kapitaltillvaxten 2*

de Wolffe, P. och van Slype, A. R. D., [1973],
"The Relation Between Income, Intelligence,
Education and Social Background", *European
Economic Review*, Vol 4, No 3

Vuksanović, M., [1979], "Kodbok for 1974 års lev-
nadsnivåundersökning", Institutet for Social
Forskning, Stockholm